

Outnyttjade resurser inom park- och naturvård

Jenny Hansson

Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU, 15 hp

Landskapsarkitekturprogrammet

Fakulteten för Landskapsplanering, Trädgårds- och Jordbruksvetenskap,
område Landskapsarkitektur

Alnarp, 2009

SLU, Sveriges Lantbruksuniversitet

SLU, Sveriges Lantbruksuniversitet

Fakulteten för Landskapsplanering, Trädgårds- och Jordbruksvetenskap,
område Landskapsarkitektur

Författare: Jenny Hansson

Titel: Outnyttjade resurser inom park- och naturvård

Engelsk titel: Volunteering vs users participation

Nyckelord: volontärer, brukarmedverkan, självförvaltning, parkförvaltning,
rekreation, grönområden, naturvård

Handledare: Petra Bengtsson, SLU Alnarp, område Landskapsutveckling

Examinator: Tim Delshammar, SLU Alnarp, område Landskapsutveckling

Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU

Kurs: Skriva om landskap 15hp, EX0378 Landskapsarkitektur

Kandidatexamen

Landskapsarkitekturprogrammet

Alnarp, 2009

ABSTRACT

The thesis aim is to make an analysis of the concepts volunteering and users participation as well as analysing how the two concepts are used in relation to park management. This was done through a study of literature. As a complement a participants observation, based on my own experience as a volunteer during twelve weeks for the National Trust in England, is used.

The literature found on volunteering is mostly written in Englishspeaking countries where this kind of commitment occurs more regularly. Different cases are described, most of them in urban public green areas. People tend to volunteer more often in their local areas and are also more often middle aged, educated with high incomes rather than the opposite. How volunteering is organized differs, being more or less planned. Some organizations offer well-planned volunteer programmes and emphasizes the education of the volunteers. Work tasks usually include regular gardening. Volunteers mention the social life as one of the more important parts of their commitment but also the opportunity to practice gardening. Studies of garden volunteers show health improvements in both spirit and body. Less positive comments are made by some organizations who claim volunteers cost more than first impression might suggest, and points to extra costs for supervision and equipment.

Citizen participation is a much wider concept. Its meaning stretches from participation in planning processes to participation in gardening and park management. Cases presented in the study occurs in urban areas and engages very much the same group of people as volunteering do. The organization varies due to the width of the concept. With no set rules to follow each project has to be shaped in its own purpose. Initiatives taken by citizens tends more often to involve participation in park management whilst council initiatives only intends participation in planning process. Citizen participation in planning is sometimes used only as a facade where citizens aren't given the opportunity to influence as much as they are led to believe.

The two concepts, volunteering and citizen participation, are difficult to define. If citizen participation in planning is overlooked similarities between citizen participation in park management and volunteering becomes much clearer. Countries such as the US and UK are more understanding towards the different needs carried by the volunteers whilst in Sweden the concept has a somewhat dated, idealistic semantic. It can be agreed upon that several benefits stands to be made, regarding peoples health, if more people wher to become involved in gardening, voluntary or not.

SAMMANDRAG

I syftet att reda ut och förtydliga begreppen volontärarbete och brukarmedverkan samt deras användning i relation till park- och naturvård genomfördes en litteraturstudie. Som komplement används en deltagande observation baseras på min tid som volontär under en tolvveckorsperiod för the National Trust i England.

Litteraturen om volontärarbete kommer främst från engelskspråkiga länder där engagemanget är vanligare förekommande. Flera olika fall beskrivs, de flesta i offentliga parkmiljöer i urbana områden. Människor engagerar sig först och främst i sina närmiljöer och volontärerna tenderar att vara medelålders, välutbildade och höginkomsttagare snarare än yngre, lågutbildade och låginkomsttagare. Organisationen ser ofta olika ut, mer eller mindre välplanerade. En del erbjuder färdiga volontärprogram att följa, många lägger också vikt vid att aktivt utbilda volontärerna. Arbetsuppgifterna går ut på handfast trädgårds- och parkarbete. Volontärerna pekar på de sociala kontakterna som främsta orsaken till deras engagemang samt möjligheten att få arbeta i parkmiljö. Studier visar att volontärer som utför parkförvaltningsarbete får förbättrad hälsa både psykiskt och fysiskt. Negativa kommentarer kommer från organisationerna bakom programmen och menar att volontärer kräver mer personal och utrustning och är inte lika ekonomiskt som det först kan låta.

Brukarmedverkan är ett bredare begrepp där både medverkan i planeringsprocessen och i förvaltning kan inkluderas. Fallen som presenteras är främst i urbana miljöer och har ofta samma typer av deltagare som volontärarbete. I och med det breda begreppet är också organisationen bakom projekten väldigt varierande, det finns ingen regelbok att följa utan varje projekt utformas efter behov. Ofta är det brukare som kommer med initiativ till projekt som leder till deltagande i förvaltning medan kommuner eller annan ansvarig initierar medverkan i planering. Brukarmedverkan i planering kan ibland användas som ett spel för fasaderna där brukarna inte får det inflytande de leds till att tro.

Begreppen är svårdefinierade men om brukarmedverkan i planering bortses från finns det fler likheter än olikheter mellan volontärarbete och brukarmedverkan i förvaltning. Länder som USA och Storbritannien är mer medvetna om vad volontärer vill få ut av sitt engagemang medan vi i Sverige har ett något förlegat, idealistiskt synsätt. De flesta är överens om att det finns stora vinster att göra, främst gällande människors välmående på flera plan.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	- 4 -
Bakgrund	- 4 -
Syfte och frågeställning	- 5 -
Metod	- 5 -
Avgränsningar och begrepp	- 5 -
STUDIE AV BEGREPP	- 7 -
Volontärarbete	- 7 -
Förekomst - vart förekommer det och vem engagerar sig?	- 7 -
Organisation	- 8 -
Volontärens arbetsuppgifter	- 9 -
Fördelar med volontärarbete	- 10 -
Nackdelar med volontärarbete	- 11 -
Brukarmedverkan	- 12 -
Förekomst - vart förekommer det och vem engagerar sig?	- 12 -
Organisation	- 12 -
Deltagarnas arbetsuppgifter	- 13 -
Fördelar med brukarmedverkan	- 14 -
Nackdelar med brukarmedverkan	- 14 -
Deltagande observation	- 16 -
ANALYS OCH DISKUSSION	- 18 -
REFERENSLISTA	- 21 -

INLEDNING

Bakgrund

Mitt första möte med volontärarbete skedde sommaren 2008 då jag hade en heltidsposition som volontär i en trädgård i Storbritannien. Jag sökte positionen främst för att få praktik och erfarenhet i trädgårdsarbete och hoppades få en bredare insikt i dess förvaltning. Att jag valde att söka mig till just Storbritannien var efter tips från två olika föreläsare jag hade under mitt första år på landskapsarkitektutbildningen här i Alnarp. Arbetet visade sig mycket riktigt lärorikt men det som jag och min arbetskamrat från Spanien, även han landskapsarkitektstudent, fann mest fascinerande var systemet med volontärarbetare som hjälpte till i trädgården och med så många andra uppgifter som organisationen hade.

Väl tillbaka i Sverige och med lite distans väcktes flera frågor och tankar om volontärarbetet vara eller icke vara i Sverige. Efter samtal och diskussioner med andra landskapsarkitektstudenter och föreläsare kom förslag upp om att brukarmedverkan i vissa fall påminde om det arbete jag varit engagerad i under sommaren. Detta uppsatsarbete blev ytterligare en möjlighet att vidareutveckla och söka svar på mina frågor.

Att uppsatsen och mitt intresse fokuserar på det fysiska arbetet som människor kan utföra i parker och trädgårdar kommer från funderingar om olika typer av rekreation i storstäder, hur lite yta det idag ofta finns per person när vi alla är medvetna om behovet av gröna miljöer och de positiva effekter de har på oss människor. Vidare hur diskussioner om hållbart stadsbyggande ofta går ut på att förtäta städer och således göra ytorna ännu mindre. Lewis (1996) skriver om hur människor upplever trädgårdsarbete fridfullt och lugnande i motsats till den ofta kravfyllda och stressade vardagen. Hur arbetet ger synliga effekter, ju mer man lär sig desto bättre blir resultatet. Att vi människor känner till naturens rytm och vi förlitar oss på den och hur man inom trädgårdsterapi använder växter och trädgårdar som redskap för att hjälpa patienter att överkomma psykiska och fysiska hinder. Plantornas växtkraft kan ibland vara det enda som lockar en patient att gå upp på morgonen.

Syfte och frågeställning

Syftet med uppsatsen är att ta reda på hur människor engagerar sig i park- och naturvård, på vilka olika sätt och om det finns klara skillnader mellan olika begrepp som används för att benämna engagemanget. Även vad det finns för fördelar respektive nackdelar med engagemanget.

Frågeställningar:

Hur fungerar volontärarbete inom park- och naturvård?

Hur fungerar brukarmedverkan inom park- och naturvård?

Vad är skillnaderna mellan volontärarbete och brukarmedverkan?

Vad kan engagerade, ansvariga och miljöerna vinna på ett sådant engagemang?

Metod

För att få reda på vilka olika definitioner som används av begreppen gjordes en litteraturstudie. Litteratursökningen gjordes på biblioteksdatan Libris och SLUs biblioteksdatan Lukas samt på artikeldatabaserna Scopus och CAB Abstracts. Sökorden som användes var följande: volunteer, citizen participation, leisure, community, garden, green space, nature, park, maintenance, recreational activities, voluntary sector, volontär, brukarmedverkan, medborgarinflytande, självförvaltning.

Komplement till litteraturundersökningen är mina egna erfarenheter som volontärarbetare under tolv veckor sommaren 2008 i Waddesdon, England. Arbetet jag utförde, samtal med andra volontärer och ordinarie personal samt anteckningar som fördes under min volontärperiod är basen i vad som kan jämföras med en deltagare observation och som presenteras i ett eget avsnitt efter litteraturstudierna.

Avgränsningar och begrepp

I första hand har jag valt litteratur som behandlar volontärarbete och brukarmedverkan inom park- och naturvård trots att det finns mycket skrivet om engagemang inom andra sektorer.

Begreppet volontär har samma innebörd på svenska och engelska men används i något olika sammanhang. Jag har trots det valt att använda begreppet i sin direkta översättning. Alternativet att använda begreppet ideellt istället, som också innebär arbete utan avlöning, var inte ett alternativ då detta begrepp antyder att arbete enbart utförs på osjälviska grunder vilket inte alltid stämmer överens med det engagemang som utreds i uppsatsen.

Begreppet brukarmedverkan är ganska smalt och svåröversatt, därför kompletterade jag det med ord som medborgarmedverkan, medborgarinflytande och

självförvaltning. Resultatet blir att litteraturen om volontärarbete främst kommer ifrån engelskspråkiga länder medan litteratur om brukarmedverkan, förutom en artikel om teorin bakom medborgarinflytande, uteslutande är från Sverige. Detta förutsågs dock i bakgrunden varav frågeställningen delvis går ut på att jämföra hur arbetet fungerar och begreppen definieras i Sverige jämfört med andra länder.

STUDIE AV BEGREPP

Volontärarbete

Litteraturen om volontärarbete inom parkvård behandlar många gånger fallstudier. För att underlätta förståelsen längre fram i avsnittet presenterar jag dem kort. I en artikel av Bremer et al (2007) sammanställs volontärarbete i Tysklands femton nationalparker, från England skriver Sherriff (2009) om ett lokalt försöksprojekt utanför Manchester där volontärer odlar mat i ett kooperativ. Townsends studie (2006) om hälsoeffekter av volontärarbete presenteras tre fallstudier och ett pågående försök. Av fallen är två lokala parker i Melbourne och den sista en bredare studie av arbetet i en större regional naturorganisation, Trust for Nature. Försöket som beskrivs är ett resultat av de tre fallstudierna där utvalda försökspersoner engageras i parkvårdsarbete. Två olika fall i USA beskrivs. Hart (1986) presenterar ett volontärprogram kallat LIVE (Learning and Involvement for Volunteers in the Environment) i Central Park, New York och McKinne et al (2007) beskriver volontärarbete med en nyanlagd park på ett college campus i Charleston, South Carolina. Förutom de mer specifika fallen har jag även studerat två bredare utvärderingar som innefattar Australien (Dutton et al, 1991) och USA (Clary et al, 1996).

Förekomst - vart förekommer det och vem engagerar sig?

Av de specifika fall jag har studerat och som presenteras ovan förekommer ett i Tyskland, dock fördelat på femton parker, ett fall i England, fyra i Australien och två i USA.

I Tyskland (Bremer et al, 2007) och i ett av fallen i Australien (Townsend, 2006) sker engagemanget i större naturområden i rurala områden medan de andra sex fallen är i urbana områden, bostadsområden och stadsdelar (McKinne et al, 2007; Sherriff, 2009; Townsend, 2006) eller centralt i storstäder (Hart, 1986).

Runt 3 % av befolkningen i Tyskland engagerar sig inom miljö- och naturvård eller djurrätt, 16 % säger sig i undersökningar vara villiga att volontärbeta inom naturvård (Bremer et al, 2007). 1988 uppskattades 1,5 miljoner Australiensare vara engagerade volontärt, ungefär 25 000 av dessa inom miljö- och naturförvaltning (Dutton et al, 1991).

Townsend (2006) menar att engagemanget sker främst på lokal nivå av boende i närheten av parkerna ifråga. I Manchester var engagemanget också lokalt, de flesta volontärerna var från stadsdelen som i sin tur ofta är spelplats för kampanjer i miljö frågor och i sociala frågor (Sherriff, 2009). Volontärerna i Central Park beskrivs som en brokig skara, pensionerade börsmäklare, rosexperter, skolelever och hemmafruar

eller hemmamän (Hart, 1986). I South Carolina är alla volontärerna studenter på det campus som parken är anlagd i, en utmaning då Gaskin i en artikel i *Voluntary Action* från 1998 påpekar att personer under 25 år är mindre benägna att engagera sig volontärt och framförallt under en längre tidsperiod (McKinne et al, 2007). I Clary et als (1996) rapport om hela volontärsektorn i USA redovisas siffror från 1992 som visar att kvinnor är något mera benägna att engagera sig än män. Fortsatt engagerar sig medelålders personer snarare än ungdomar, höginkomsttagare snarare än låginkomsttagare och högutbildade snarare än lågutbildade, dock är inte skillnaderna alltför avvikande. Siffrorna baseras dessutom på volontärers egna rapporteringar (Clary et al, 1996). Bremer et al (2007) menar att volontärarbete från början var ett sätt för välbemedlade människor att hjälpa de sämre bemedlade.

Organisation

I Tysklands nationalparker (Bremer et al, 2007) och i Central Park (Hart, 1986) kom volontärerna långt efter parkernas tillkomst. I Manchester (Sherriff, 2009) och i South Carolina (McKinne et al, 2007) startades projekt med volontärarbete som grundtanke för projektets fortgång. I Melbourne (Townsend, 2006) initierades arbetet i två av fallen med fokus på att rädda områden från exploatering, det fortsatta volontärarbetet för att sköta parkerna var en förlängning av engagemanget.

Volontärengagemanget i Central Park utvecklades från informella grupper som arbetade någon dag i veckan till välplanerade program där volontärer söks aktivt genom annonser och föreläsningar på skolor, företag och föreningar. En ideell förening startades för att söka sponsorer till material, redskap mm för arbetet som volontärerna utförde. År 1984 var den totala budgeten bekostad av en donation från ett oljeföretag. Programmen organiserades av delar av parkförvaltningen som sköt till mer personal allt eftersom programmen växte. Det genomfördes fyra volontärprogram per år, ett för varje årstid, där volontärerna band upp sig för fem timmars engagemang, en dag i veckan i åtta veckor. Varje arbetsdag bestod av en föreläsning av kunniga inom relevanta områden, lunch och sedan tre-fyra timmars arbete i parken. Volontärerna ansöker till programmen och uppger då sina mål och förväntningar, likaså utvärderas det efteråt (Hart, 1986).

Organisationen bakom nationalparkerna i Tyskland erbjuder volontärprogram inom miljö och ekologi under en bestämd tidsperiod och upptagningsgrupp, till exempel ett program enbart för ungdomar under 27 år. Förutom de här programmen söker inte organisationerna volontärer aktivt utan de volontärer som engagerar sig har själva tagit första steget. Fem av femton nationalparker i Tyskland undertecknar överenskommelser med sina volontärer angående varandras åtagande, många gånger har volontärerna inte någon försäkring alls utan måste tillita sig på en egen. Fem av femton parker erbjuder också boende till sina volontärer (Bremer et al, 2007).

Större delen av Australiens parkförvaltningar har någon erfarenhet av volontärprogram (Dutton et al, 1991). I de två fallen i Melbourne som initierades av medborgare hade ett stöd från kommunen. Båda sköts av volontärer både administrativt och praktiskt. Den tredje studien är av en regional naturförvaltningsorganisation, Trust for Nature, som finansieras genom statliga pengar samt donationer från andra organisationer och privatpersoner och där mycket arbete utförs av volontärer men administrationen är anställda. Den fjärde studien är ett samarbete mellan en regional hälso- och sjukvårdsservice, en regional parkförvaltning och kommunen. Studien finansieras av ett internationellt gruvbolag genom en nationell organisation för förbättrad hälsa och ökad miljömedvetenhet genom bättre utnyttjande av parker (Townsend, 2006).

Projektet i South Carolina är studentinitierat och organiseras av studenter med hjälp och stöd från sin fakultet. För att skapa intresse och engagerade volontärer till projektet genomfördes öppna föreläsningar och workshops. Ett informationscenter byggdes och tingsartiklar om projektet hjälpte till att sprida ryktet (McKinne et al, 2007).

I Manchester initierades projektet, som ett försöksprojekt, av en av de boende i området. Startbidrag kom från en organisation som stödjer projekt som fokuserar på gemensamma sociala intressen och miljöfrågor. Målet var att förbättra tillgängligheten av bra och närproducerade matvaror som kunde säljas och så kunde projektet fortsätta att finansieras. (Sherriff, 2009)

Volontärens arbetsuppgifter

I alla fallen innefattar arbetsuppgifterna praktiskt parkvårdsarbete, exempelvis plantering, ogräsrensning, växtartidentifiering, växtkultivering (Bremer et al, 2007; Hart, 1986; McKinne et al, 2007; Townsend, 2006) men även planering, beslutstaganden och andra administrativa uppgifter ingick i fallen i Melbourne, South Carolina och Manchester där volontärer skötte allt arbete (McKinne et al, 2007; Sherriff, 2009; Townsend, 2006). I Manchester fokuserade arbetet på frukt- och grönsaksodling och försäljning av varorna (Sherriff, 2009). Volontärerna i de tyska nationalparkerna engagerar sig främst om park- och naturguider och även till en liten del i pr-verksamhet i miljöfrågor (Bremer et al, 2007).

Allt eftersom volontäroengagemanget i Central Park växte fick även de mera erfarna volontärerna ta på sig ansvaret som arbetsledare för nya volontärer (Hart, 1986). I Central Park och i Manchester får volontärerna undervisning både i teori och i praktik, före och under perioden som arbetet fortgår (Hart, 1986, Sherriff, 2009). I Tyskland erbjuds sällan undervisning i förväg utan volontärerna använder sin förkunskap eller lär sig under tiden de arbetar (Bremer et al, 2007).

Fördelar med volontärarbete

Detta avsnitt kan delas upp i vad organisationen eller arbetsgivaren vinner på volontärarbetare, vad volontären själv får ut av engagemanget och slutligen hur parkerna och miljöerna påverkas.

Dutton et al (1991) menar att motivet organisationer har för att använda sig av volontärarbetare är från början främst ekonomiska, mer mankraft för mindre kostnad. Volontärerna kommer ofta med ett stort intresse, ny kunskap och nya idéer till organisationerna (Dutton et al, 1991; Bremer et al, 2007) och kan avlasta den avlönade delen av personalen (Bremer et al, 2007). Genom välorganiserade volontärprogram kan organisationer dessutom öka och förmedla förståelsen och kunskapen hos allmänheten samt därigenom förbättra sin offentliga bild (Bremer et al, 2007).

Hur bra ett program fungerar kan bestämmas av hur väl volontärens och arbetsgivarens behov och förväntningar stämmer överens (Bremer et al, 2007).

Hart (1986) rapporterar att volontärerna i Central Park uppskattar känslan att vara användbara och känna sig behövda, att få utföra fysiskt arbete och "skita ner händerna" i naturmiljöer mitt i en annars väldigt urban miljö. I Townsends (2006) artikel påpekas vikten av att få ny kunskap, främst inom miljö och ekologi. Clary et al (1996) presenterar i sin rapport en generell modell över volontärers motivation innefattande sex olika funktioner. De menar att för att människor ska lockas till volontärarbete behöver minst en av funktionerna uppfyllas dock är det ofta en kombination av flera som är motivet. De sex funktionerna är följande:

- Värderingar – att få arbeta med något som på humanitära och idealistiska grunder är viktigt för en själv.
- Förståelse – att få möjligheten att lära och utveckla ens färdigheter.
- Förbättring – eller förstärkning, att genomgå psykisk utveckling och stärka sitt självförtroende.
- Karriär – att få erfarenheter som hjälper en på karriärstegen.
- Umgänge – att förbättra sin sociala kapacitet och umgås med nya personer och grupper.
- Beskyddande – att genom sitt engagemang kunna bearbeta och dämpa känslor av skuld och underlägsenhet.

I rapporten påpekas skillnaderna också, till exempel är karriärfunktionen viktigare hos yngre volontärer medan umgängesfunktionen är högre rankad hos äldre personer samt hos personer som engagerat sig volontärt under en längre tidsperiod (Clary et al, 1996).

Townsend (2006) tar upp positiva hälsoeffekter som upplevts av volontärarbetet. Det fysiska arbetet leder bland annat till förbättrat hjärtkärltillstånd och bättre

viktkontroll. Psykiskt menade volontärerna att det var upplyftande att samarbeta med andra människor, skapa nya vänskapsrelationer och få bättre tillhörighetskänsla i sin hemmiljö (Townsend, 2006).

Volontärerna påpekade att det var belönande att veta att arbetet gav positiva effekter gällande ökad biologisk mångfald i områdena samt förbättrad tillgänglighet och upplevelse av parkerna (Townsend, 2006).

I det urbana odlingsprojektet i Manchester var målet att förbättra den lokala tillgången på bra och nyttiga matvaror samtidigt som prisvärdheten hos stora matvarukedjor öppet ifrågasattes. Volontärerna fick utbildning i helhetsgrepp gällande närproducerad mat och ekonomi. De fick också "betalt" för sitt arbete i kupongliknande system som sedan kunde användas att betala med i den lokala matvaruaffären (Sherriff, 2009).

Nackdelar med volontärarbete

De tyska nationalparksadministrationerna nämner ekonomi som den största negativa sidan, att engagera volontärarbetare är inte lika kostnadseffektivt som det först kan låta, volontärer kräver mycket administration och tid från resten av personalen som arbetsledare. Detta var också anledningen till att många av parkerna inte ansåg sig ha intresse av att utöka sina volontärprogram. Likaså stämmer inte parkernas behov överens med vad dagens volontärer erbjuder och undervisning av volontärer är lågt prioriterat (Bremer et al, 2007).

I Dutton et als (1991) rapport från Australien nämns bland annat gömda kostnader, övervakning och utvärdering av volontärers arbete som kan vara av skiftande kvalitet som några negativa sidor. Vidare saknas ofta resurser för utbildning och praktisk träning. Problem med gruppdynamiken i programmen kan också kräva resurser som inte finns. Fler som arbetar kräver mera utrustning. Svårigheter med vart man ska dra gränsen för vems ansvar arbetet är, likaså kan det vara problematiskt att hålla intresset och motivationen uppe hos volontärer samt juridiska problem med bland annat försäkringar (Dutton et al, 1991).

Sherriff (2009) tar upp problem med att använda volontärer i projekt liknande det i Manchester och menar att om arbetet som utförs blir den enda vägen att förbättra sin situation gällande något så viktigt som mattillgång bör kanske inte arbetet ses som frivilligt längre.

Brukarmedverkan

Litteraturen om brukarmedverkan innefattar, liksom volontärarbets-studien, också fallstudier. Återigen för att underlätta förståelsen presenterar jag dem här kort. Delshammar (2005) använder sig av åtta olika fallstudier i sin avhandling om *Kommunal parkverksamhet med brukarmedverkan*, alla med olika engagemang och fortlöpning. En nionde fallstudie beskrivs av Alfredsson et al (1996) och handlar om självförvaltning av utemiljöerna i bostadsområdet Holma, Malmö. Vidare har jag studerat Arnsteins (1969) teorier om medborgarmedverkan och Löfströms (2006) resultat och reflektioner på intervjuer med landskapsarkitekter och arkitekter angående brukarmedverkan i planeringsprocessen av bostadsgårdar.

Förekomst – vart förekommer det och vem engagerar sig?

Arnsteins (1969) teori är att när medborgarmedverkan fungerar bra så är det de mindre bemedlade klasserna i samhället som får ta del och engagera sig och fatta beslut, en utjämning av makten. I fallet Holma uttrycks ingen specifik grupp engagera sig mer än att personer som tidigare inte varit aktivt engagerade i andra verksamheter deltog i självförvaltningen samt att ungefär 10-20 % av hushållen i området deltog i förvaltningen (Alfredsson et al, 1996). I Delshammars fallstudier sker alla fallen i tätorter, nära bostadsområden eller mera centralt i storstäder. Engagerade kände oftast till tidigare fall av brukarmedverkan och "är troligen en grupp som inte har något problem att påverka eller att hitta vägar för medverkan om inte parkförvaltningen aktivt motarbetar dem." Alltså ofta resursstarka brukare. De grupper som nämns inte vara engagerade är invandrare och barn (Delshammar, 2005).

Löfström (2006) fokuserar på brukarmedverkan i planeringsprocessen av boendemiljöer. I hennes intervjuer påpekar de svarande att det oftare är kvinnor än män som kommer på möten. Likaså dyker pensionärer, trädgårdsintresserade och småbarnsföräldrar oftare upp än ungdomar, invandrare och personer med utflugna barn (Löfström, 2006).

Organisation

Arnstein (1969) menar att medborgarnas medverkan i styrningsprocessen är en av själva stöttepelarna i en demokrati och att medborgarmedverkan borde innebära att de har mera makt i beslutandeprocesser. I sin modell *Eight Rungs on a Ladder of Citizen Participation* påpekar Arnstein hur olika medborgarmedverkan används, från att ofta bara vara en fasad, ett sätt att manipulera medborgarna till sin egen fördel och då inte alls vara någon medborgarmedverkan. Mellanstegen är när medborgarna

blir informerade och får göra sig själva hörda men under omständigheterna att de inte har någon makt i beslutandeprocesserna. Högst upp på stegen hamnar de fall och omständigheter då medborgarna delvis eller helt och hållet är med och bestämmer när beslut fattas (Arnstein, 1969).

I Holma engagerades de boende på hyresvärdens, MKB, initiativ. Bostadsområdet var nedgången och hade dåligt rykte varpå MKB beslutade att fråga de boende om råd innan förändring påbörjades. Öppna möten hölls men uppslutningen var dålig och istället besökte representanter för MKB alla hushåll i området och intervjuade de boende. Resultaten sammanställdes och en av de stora förändringarna blev beslutet om självförvaltning av bostadsgårdarna. Området delades upp i ett antal enheter och de boende fick sluta avtal med MKB via sin hyresrättsförening om förvaltningen. Varje enhet hade en samordnare som ansvarade för arbetsuppgiftsfördelning och rapportering tillbaka om vem som utfört vad. Alla boende behövde inte delta för att avtalet skulle slutas (Alfredsson et al, 1996).

Olika arbetssätt gällande brukarmedverkan i planeringsprocessen framkommer i Löfströms studier. Möten nämns som det absolut vanligaste sättet att engagera brukarna, alltifrån bara ett möte upp till sex möten per projekt. Att inbjudan är personlig till möten påverkar deltagarantalet positivt. Någon har använt hemsidor för att nå brukare, en annan föreslår studieresor som ett sätt att kommunicera idéer. De intervjuade påpekar också att de inte alltid har direktkontakt med brukarna utan det ibland sker via en representant för fastighetsägaren (Löfström, 2006).

I Delshammars fallstudier finns det både exempel på brukarmedverkan där medborgare själva initierar, det vill säga de tar kontakt med kommunen angående en plats och dess utformning eller skötsel och i andra fall är det kommunen som bjuder in medborgare till möten för diskussioner om planering av områden. I de fall där brukarna tar kontakten blev resultatet oftast att skötsel utfördes av brukarna som tillsammans med parkförvaltningen upprättade en skötselplan att följa. I vissa fall startades också föreningar som stödde de medverkande. I alla fallen bistod kommunen med material och ibland en del arbetskraft, i två av fallen fick de resurser från utomstående sponsorer och ideella föreningar. Endast i ett fall tog en brukare marken i anspråk och började sköta den utan att ha kontaktat kommunen (Delshammar, 2005).

Deltagarnas arbetsuppgifter

I Löfströms (2006) fall handlar det om att delta i möten och komma med kommentarer och idéer till förändringar av bostadsgårdar. Delshammars fall handlar om allt från idé- och förslagsdiskussioner med kommunen till anläggning och skötsel av parkområde med mer eller mindre hjälp från kommunens parkförvaltning i det praktiska arbetet. Dock fattas besluten om skötseln alltid helt av parkförvaltningen

eller gemensamt (Delshammar, 2005). I Holma var arbetsuppgifterna tydliga, avtalen som slöts angav också vilka uppgifter som innefattades, främst gällde det allmän tillsyn och skräpplockning, skötsel av gångar och gräsytor, plantering, bevattning, beskärning av buskar och träd samt lövuppsamling på hösten. Reparation av lekredskap och staket ingick samt byte av glödlampor. Ett mera omfattande avtal kunde också slutas som då inkluderade skötsel av inomhusmiljöer som trapphus och tvättstuga (Alfredsson et al, 1996).

Fördelar med brukarmedverkan

Från Holma rapporteras en bättre relation mellan hyresvärd och hyresgäster samt att husvärdarna uppgavs trivas mycket bättre med sitt arbete. Bättre relationer mellan de boende, ökad medvetenhet och skärpta sociala normer förändrade och förbättrade beteendet hos boende, även de som tidigare upplevts som störande. Minskad isolering av boende och ökning av andra aktiviteter så som syträffar, bowlingkvällar, resor samt att privata odlingslotter tillkom för boende. Förutom dessa trivselfaktorer fick de boende även ersättning i form av sänkt hyra för alla boende i en enhet som självförvaltades samt ännu större sänkning till de hushåll som utförde arbetet. Väl utfört arbete gav också bonus som var öronmärkt för investeringar i området (Alfredsson et al, 1996).

Även från planerarnas håll märktes ett förbättrat socialt liv mellan boende som deltog i möten dessutom menade de intervjuade att människor uppskattar och är försiktigare med miljöer som de själva varit med och planerat (Löfström, 2006).

Delshammar (2005) menar att de fall som började som en aktion för att förbättra sin närmiljö och öka dess användbarhet ofta fortsatte då de engagerade upplevde arbetet i sig som givande, både det fysiska arbetet och samarbetet med andra. I de fall där brukar deltog i skötsel av parker blev skötselintensiteten högre, nedskräpningen mindre och platserna upplevdes tillgängligare för alla. Likaså rapporterades förändringarna bli större och utföras snabbare när brukarna deltog i det fysiska utförandet (Delshammar, 2005).

Nackdelar med brukarmedverkan

Några boende i Holma upplevde att de sociala kraven blev för stora och valde då att flytta. Likaså uttrycktes det av personer som inte var engagerade i självförvaltningen att de personer som var det styrde och ställde för mycket. Information om vad som pågick i självförvaltningsgrupperna nådde inte alla boende och det var svårt att komma in i förvaltningen i ett senare skede. Om skötseln inte utfördes blev de boende återbetalningsskyldiga dessutom fanns det olika åsikter hos myndigheter om arbetet räknades som skattepliktiga tjänster eller ej (Alfredsson et al, 1996).

I Delshammars (2006) studier uttryckte parkförvaltningarna i något fall en oro för att platserna skulle kännas för privata om vissa brukare utförde skötseln, dock upplevdes det inte i något av fallen. Likaså menade förvaltningarna att det fanns en risk för att vissa grupper fick mer inflytande än andra. I två av fallen där brukarna medverkade i skötseln fortgick arbetet inte, i ett fall på grund av olika åsikter om upplägget mellan brukare och kommun och i det andra fallet tröttnade brukaren och slutade (Delshammar, 2006).

Löfströms intervjuer med planerare rör upp känslor, någon undrar varför utemiljöer tillåts experimenteras med när de tar så lång tid att färdigställa. Ett par av de intervjuade påpekar att processen ofta blir knölig, det blir dålig stämning och ofta får de ta emot kommentarer och klagomål gällande helt andra områden då de är de första som möter de boende. Planerarens yrkeskompetens ifrågasätts ofta och det är svårt att hitta en bra kommunikationsnivå med brukarna likaså är det vanligt att brukarna har orealistiska förväntningar. Ibland överrensstämmer inte beställarens och brukarna förväntningar varpå någon part blir klart missnöjd (Löfström, 2006). För att återkomma till Arnsteins (1969) teorier finns risken att medverkan vid planering används som ett spel för fasaderna, att brukarna inte alls får det inflytande som de tror.

Deltagande observation

Sommaren 2008 var jag under tolv veckor volontär på Waddesdon Manor, Buckinghamshire i England. Waddesdon Manor är ett gods med tillhörande park och trädgård som numera ägs och förvaltas av organisationen the National Trust. Organisation drivs utan vinstgivande motiv och finansieras främst av medlemsavgifter, donationer, inkomster från organisationens olika fastigheter samt från ett fristående företag som driver café- och restaurangverksamhet på fastigheterna. The National Trust äger och förvaltar främst större hus och trädgårdar, en del industribyggnader men även delar av England och Wales kustremsor och naturområden.

På Waddesdon finns en volontärkoordinator som sköter den inledande kontakten med volontärerna och administrativa uppgifter. Därefter svarar volontärerna till ansvariga i sin avdelning. Volontärer finns inom i stort sett alla avdelningar; biljettförsäljning och information, guidning av trädgård och hus, övervakning av museisamlingar, skötsel av fåglar och fågelhus samt skötsel av trädgården.

Volontärerna i trädgården kan delas in i tre olika grupper; heltid, deltid eller tillfälliga. Heltidsvolontärerna är en liten grupp. När jag var där var vi två, jag och en annan landskapsarkitektstudent från Spanien. Boende ingick i vår position likaså £5 per arbetsdag som lunchersättning och arbetskläder. Efter 50 timmar utfört volontärarbete får man även medlemskap i the National Trust vilket ger gratis inträde till dess trädgårdar, byggnader och samlingar.

Deltidsvolontärerna är den största gruppen, mellan tio och femton personer kom regelbundet en dag i veckan, oftast hela dagen men ibland bara halva. Några hade varit engagerade under flera års tid, andra slutade efter några månader. Alla bodde inom de närmsta två milen från trädgården, hade eget hus med trädgård och alltså ett intresse för trädgårdsarbete och odling. Åldersgruppen var från runt 50 till den äldsta volontären som var 78 år gammal. Alla tillhörde medelklass och var pensionärer, hemmafruar eller deltidsarbetande i kontorsmiljö. Även deltidsvolontärerna fick medlemskap efter 50 arbetstimmar, lunchersättning och reseersättning.

Tillfälliga volontärer är oftast grupper, skolgrupper eller andra föreningar, som kommer över någon eller några dagar för att arbeta. En grupp är även företag som betalar the National Trust för att deras anställda ska få komma och arbeta, en alternativ gruppdynamiksövning.

Arbetsuppgifterna i trädgården var till största delen ogräsrensning och ansning i rabatterna men även plantering, beskärning av buskar och träd, bevattning och gräsklippning. Ville man prova något annat arbetsmoment var det oftast bara att fråga någon i den ordinarie personalen som då gärna hjälpte till. Som volontär

arbetade man alltid under någon av den ordinarie personalen som alltid fanns nära till hands om frågor eller problem dök upp.

Att engagera volontärarbetare är ett väl inarbetat system hos the National Trust, det är så de förvaltar och håller igång sin verksamhet. Jag upplevde att särskilt deltidvolontärerna bidrog till en social och öppen arbetsmiljö där det alltid fanns diskussioner och samtalsämnen. Den ordinarie personalen gick inte och tärde på varandra utan uppskattade sin situation som arbetsledare och delvis lärare. De flesta volontärerna kom för att träffa och få umgås och arbeta med andra människor, att uppgifterna ibland var enformig var inget som till synes påverkade entusiasmen för arbetet. De uppskattade att få arbeta i en vacker miljö och med något som intresserade dem. Som heltidsvolontär var det arbetserfarenhet, ett sätt att få insikt i hur parkförvaltning utförs, hur volontärarbete kan fungera men också ett sätt att resa och bo billigt.

ANALYS OCH DISKUSSION

Begreppen volontärarbete och brukarmedverkan överlappar varandra på många områden men det finns också stora skillnader. De största skillnaderna verkar finnas i användningen av ordet brukarmedverkan som blir ett svårdefinierat samlingsbegrepp på olika sorters engagemang från brukarnas sida. Begreppet flyter någonstans mellan medborgarmedverkan, som används när det handlar om medverkan i planeringsprocess, och självförvaltning, som enbart är utförande av fysiskt arbete. Lättast är att först dela upp begreppet i dessa två tydliga tendenser, brukarmedverkan vid planering och brukarmedverkan i förvaltning.

När fallen då brukarmedverkan initieras av kommunen handlar det om medverkan vid planering medan när brukarna initierar är det mera öppet om vad engagemanget kan gå ut på. Ibland handlar det enbart om att brukarna vill förvalta en plats men ibland också en större förändring som börjar med medverkan vid planering och sedan övergår till deltagande i förvaltningen. Kanske är det från början här användningen av begreppet blev svårdefinierat, i övergången mellan planering och förvaltning. Det kan vara lätt att skilja på när det sker som två separata händelser men när de övergår i varandra är det lätt att bara fortsätta använda samma benämning på arbetet.

Om vi tar bort medverkan vid planering ur ekvationen och istället koncentrerar oss på medverkan i förvaltning och volontärarbete blir likheterna fler än skillnaderna. Båda handlar då om fysiskt arbete i förvaltning av parker eller trädgårdar, båda anger liknande profil över de personer som deltar och liknande positiva respektive negativa sidor av engagemanget listas. Den största skillnaden blir då istället hur framgångsrika de olika projekten blir.

Som Bremer et al (2007) påpekar kan framgången med ett volontärprogram mätas i hur bra deltagarens och arbetsgivarens eller organisationens mål och förväntningar stämmer överens. Engagemang av typen volontärarbete är vanligare förekommande i länder som Australien, Storbritannien och USA vilket rapporter och utvärderingar visar. Rapporterna visar också att det finns en medvetenhet om att deltagarna också har egna mål med engagemanget. Idéer att vi skulle engagera oss utan några krav på att själva få ut något av det känns förlegade. Det må vara så att volontärarbete startade som ett sätt att hjälpa sämre bemedlade i samhället och utförs även i dag till viss del på de grunder men det finns mer att få ut som deltagare, sociala kontakter, ny kunskap och så vidare.

Kanske har vi i Sverige inte hunnit med i resonemanget. Här pratar vi mest om volontärarbete när det handlar om att resa och arbeta, ofta till vad som brukar kallas för u-länder. Arbetet innebär då återuppbyggnad av byar, arbete med natur- och miljöfrågor, eko-turism, språklärare eller inom ekologiska jordbruk. Motivet är i

grunden idealistiskt men det faktum att människor reser till andra sidan jordklotet för att bygga hus åt hemlösa, istället för att göra det i sin egen hemort, visar att behoven hos deltagarna sträcker sig längre.

Åter till framgångsrika projekt. Framgången kan alltså mätas genom överensstämmelsen av förväntningarna de olika parterna har och engelskspråkiga länder, som Australien, Storbritannien och USA, har större erfarenhet och därmed bredare kunskap inom ämnet. Volontärprogrammen i Central Park och hos the National Trust initierades på olika sätt och med olika bakgrund. I Central Park kom volontärerna långt efter parkens tillkomst genom människors intresse att få hjälpa till och praktisera trädgårdsarbete medan the National Trust har volontärarbetare som grund för hela organisationen. I båda fallen upprätthålls engagemanget av ordinarie, avlönad personal som fortsätter att söka nya volontärer samtidigt som de arbetar för att bibehålla intresset hos dem som redan är engagerade.

Det borde innebära att om bara kunskapen och intresset fanns i Sverige så skulle liknande projekt kunna äga rum. Vi borde inte vara mindre benägna att engagera oss än människor i till exempel England eller USA. Kan det istället vara så att vårt samhällssystem som utvecklats för att vi ska vara trygga nu gör att vi inte längre behöver förlita oss på andra och att vi numera blivit främmande för konceptet, vi vet inte riktigt vad vi ska förvänta oss eller hur vi ska ta tag i förändringar vi vill ha gjorda. Ser man till Delshammars (2005) fallstudier stämmer det inte riktigt, det är inte brukarna som har svårt att ta kontakt med kommunen eller parkförvaltningen utan problemet ligger snarare i bristen på kunskap hos dessa parter. Parkförvaltningarna nekar inte engagemanget när de får förfrågan men vet heller inte riktigt hur de ska möta det.

Ekonomi tas upp som både för och nackdel, i artikeln om volontärarbete i Tyskland menar Bremer et al (2007) att organisationerna tror det är ett billigt sätt att få arbetskraft men backar när motkrav kommer från engagerade likaså för de direkt ökade kostnaderna för material och liknande. De organisationer som lyckas hålla uppe engagemanget gör det genom donationer och sponsring från andra företag. Det kan vara ett sätt för företagen att förbättra sitt rykte, att få reklam genom goda gärningar. Det är dock också lätt att förstå om organisationer tappar modet innan ett volontärprogram har kommit igång. Om det satsas pengar på personal som ska arbeta och lära upp volontärer blir det kostsamt om bara ett par intresserade dyker upp när det finns en kapacitet för ett tio-tjugotal.

I projektet i Manchester som var menat att bekosta sig själv blev delar av kritiken just mot detta, Sherriff (2009) ifrågasatta om det klassades som volontärarbete när arbetet var den enda möjligheten att förbättra eller ta sig ur en situation. Jag håller absolut med, volontärarbete ska inte kännas som ett tvång vilket jag tror kan vara en viktig skillnad när man jämför typer av organisation. Större organisationer med fler involverade och med rulljans på rekryteringen av fler volontärer, som min egen

arbetsplats i Waddesdon, ger en mera avslappnad och social miljö. Organisationen har det yttersta ansvaret och volontären behöver inte känna att arbetes fortgång vilar på dens axlar. Krav har vi många i vårt vardagliga liv och om ett engagemang som från början var lustfyllt ändras och upplevs som ett tvång kan det kännas lättare att avstå helt. Detta kan jag tänka är anledningen till att ett par av fallen som Delshammar (2005) tar upp slutade efter en tids engagemang. Människors vardagsliv ändras och vissa hoppar av, kommer det inte in nytt blod blir arbetet tungt och projektet avbryts.

Självförvaltningen i Holma är ett bra, eller dåligt, exempel på när kraven blir för stora och där människor som upplever sig hamnat utanför väljer att flytta från området. Att ge människor möjligheten att sänka sina boendekostnader genom att själva göra en del av arbetet är en bra idé men med det blir en svår balansgång i genomförandet. Kanske hade problemen kunnat minskas om hyresvärden tagit ett större ansvar, liknande det volontärorganisationer gör, istället för att låta det accepterande sociala trycket bli för stort mellan de boende.

När väl organisationerna och parkförvaltningarna överkommit alla initiala bekymmer finns det många positiva sidor med att människor engagerar sig och arbetar inom park- och naturförvaltning. Mycket av arbetet kräver ofta manuellt utförande och mera mankraft kan lätt bli skillnaden mellan en underhållen park och en välskött park. Människor föredrar att vistas i en välskött park vilket gör att fler personer kommer använda parker och arbeta med förvaltningen av den vilket kan ge ett steg i rätt riktning mot att förbättra människors fysiska och psykiska hälsa.

REFERENSLISTA

- Alfredsson, Björn; Cars, Göran (1996) *De boende som medarbetare: självförvaltning i Holma*, SABO Utveckling.
- Arnstein, Sherry R. (1969) *A ladder of citizen participation*. Journal of the American Institute of Planners, July pp 214-224
- Bremer, Sina; Graeff, Peter (2007) *Volunteer Management in German Parks – from Random Action Toward a Volunteer Program*. Hum Ecol, vol. 35 2007, pp 489-496
- Clary, E. Gil; Snyder, Mark; Stukas, Arthur A. (1996) *Volunteers' Motivations: Finding from a national survey*. Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly, 25:4 pp 485-505
- Delshammar, Tim (2005) *Kommunal parkverksamhet med brukarmedverkan*. Doktorsavhandling, SLU Alnarp.
- Dutton, Ian; Meakins, Marie (1991) *Volunteers Are Worthwhile - but you have to work at it*. Australian Parks & Recreation, 27:4 pp 41-43
- Hart, John L. (1986) *LIVE from Central Park*. Parks & Recreation, February pp 35-39
- Lewis, Charles A. (1996) *Green Nature/Human Nature – the Meaning of Plants in Our Lives*, University of Illinois Press.
- Löfström, Susanne (2006) *Erfarenheter av brukarmedverkan – 10 landskapsarkitekters erfarenheter av att arbeta med brukarmedverkan vid förnyelse av utemiljö*. Examensarbete, SLU Alnarp.
- McKinne, Kristan L.; Halfacre, Angela C. (2007) *"Growing" a campus native species garden: sustaining volunteer-driven sustainability*. International Journal of Sustainability in Higher Education, vol. 9:2 2008, pp 147-156.
- Sherriff, Graeme (2009) *Towards healthy local food: issues in achieving Just Sustainability*. Local Environment, vol. 14:1 pp 73-92
- Townsend, Mardie (2006) *Feel blue? Touch green! Participation in forest/woodland management as treatment for depression*. Urban Forestry & Urban Greening, vol. 5, pp 111-120